

Εισήγηση στην εκδήλωση: «Η πόλη ως χώρος του εμπορεύματος και της καπιταλιστικής εξουσίας και ως πεδίο διεκδίκησης της ιστορικής ελευθερίας» με αφορμή την έκδοση του βιβλίου *Η Κοινωνία του Θεάματος: Τετράδια Ανάγνωσης και Χρήσης*

Εισαγωγή

Όπως είχαμε γράψει στο κείμενο που δημοσιεύσαμε ενάντια στην εκκένωση της Rosa Nera τον Σεπτέμβριο, οι καταλήψεις αποτελούν το έδαφος που απελευθερώνει μέσα στην πόλη το ανταγωνιστικό κίνημα ενάντια σε κεφάλαιο και κράτος. Αποτελούν μια από τις κατεξοχήν μορφές έμπρακτης κριτικής της καπιταλιστικής πολεοδομίας, μία από τις κατεξοχήν μορφές απαλλοτρίωσης του πλούτου τον οποίο παράγουμε συλλογικά κάθε μέρα αλλά αυτός ορθώνεται απέναντι μας σαν ξένη δύναμη και μας εξουσιάζει παίρνοντας τη μορφή του κεφαλαίου και της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας.

Σε αυτό το προσωρινά και ανολοκλήρωτα απελευθερωμένο έδαφος και χρησιμοποιώντας το ελάχιστο κομμάτι του κοινωνικού πλούτου που έχουμε απαλλοτριώσει, γίνεται μια συλλογική απόπειρα μετασχηματισμού του αλλοτριωμένου χωροχρόνου της καθημερινής ζωής μέσα στην καπιταλιστική πόλη σε πεδίο συνάντησης, ζωντανού διαλόγου και αγώνα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο οι κάθε είδους λειτουργοί του κράτους και του κεφαλαίου (υπουργοί, επενδυτές, δήμαρχοι, πρυτάνεις και άλλα καθάρματα) επιτίθενται με τέτοιο μένος στη Rosa Nera και σε όλες τις καταλήψεις που έχουν κατασταλεί και εκκενωθεί τα τελευταία χρόνια. Το διακύβευμα δεν είναι άλλο από τη διαιώνιση της εξουσίας της νεκρής εργασίας επί της ζωντανής δραστηριότητας, από τη διαιώνιση της εξουσίας του θανάτου επί της ζωής. Η καταστολή των καταλήψεων είναι πλευρά της απόπειρας του κεφαλαίου να συνθέσει την ολότητα του χώρου των πόλεων σε δικό του ντεκόρ.

Η ζωή και το περιεχόμενο της κατάληψης συγκρούεται τόσο με την εκμετάλλευση της εργασίας και την ιδιοποίηση του ανθρώπινου περιβάλλοντος από το ξενοδοχειακό, και όχι μόνο, κεφάλαιο όσο και με την παροχή πολιτισμικών και άλλων υπηρεσιών από τις δημοτικές και τις κρατικές αρχές, που επιδιώκουν να αναπαραγάγουν τη θρυμματισμένη ενότητα της σημερινής κοινωνίας και την απόλυτη έλλειψη πραγματικής επικοινωνίας που τη διακρίνει και να κατευνάσουν τη δυσαρέσκεια για τη μιζέρια της καθημερινής ζωής, οργανώνοντας διαχωρισμένες πολιτισμικές δραστηριότητες και events όπου οι παθητικοί θεατές καταναλώνουν την κουλτούρα ως εμπόρευμα, έχοντας χάσει τη δυνατότητα να την παράγουν οι ίδιοι εφόσον έχουν απολέσει τον έλεγχο πάνω στο σύνολο της δραστηριότητάς τους. Απέναντι στην ψευδοεπικοινωνία της κρατικά και δημοτικά εγγυημένης κουλτούρας, η Rosa Nera και οι καταλήψεις αποτελούν πόλο αποκατάστασης της πραγματικής επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και ανάληψης, από τους ίδιους,

του ελέγχου της δημιουργικής τους δραστηριότητας, όπως δείχνουν οι πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί στην κατάληψη τα τελευταία 17 χρόνια.

Η Κοινωνία του Θεάματος: Τετράδια Ανάγνωσης και Χρήσης

Πριν από ενάμιση μήνα περίπου καταφέραμε να κυκλοφορήσουμε τη νέα μας έκδοση με τίτλο *Η Κοινωνία του Θεάματος: Τετράδια Ανάγνωσης και Χρήσης*. Πρόκειται για ένα βιβλίο το οποίο αποτυπώνει τη συλλογική επεξεργασία που κάναμε πάνω από δύο χρόνια στα πλαίσια της συμμετοχής μας σε μια *Ομάδα Συζήτησης και Κριτικής*, η οποία συγκροτήθηκε με στόχο τη μελέτη του ομώνυμου βιβλίου του Γκυ Ντεμπόρ. Στο εν λόγω βιβλίο προσεγγίζουμε το θέαμα ως τη μορφή εμφάνισης του κεφαλαίου όταν αυτό έχει πια **υπαγάγει όλες τις σφαίρες της ζωής στην αξιοποίησή του**. Σε αντίθεση με το χρήμα που είναι η ορατή μορφή του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης παραγωγής και κυριαρχίας στη σφαίρα της οικονομίας, το θέαμα είναι η φαινομενικότητα του κεφαλαίου στην ολότητά του, δηλαδή η φαινομενικότητα του συνόλου των καπιταλιστικών σχέσεων που επεκτείνονται στην πολιτική, την ιδεολογία, την πόλη, την κουλτούρα κ.ο.κ. Έτσι, «*Η κοινωνία γίνεται σε όλη της την έκταση το πορτραίτο του κεφαλαίου*».

Το θέαμα όπως και το χρήμα είναι ορατό αλλά θαμπώνει τα μάτια, όπως έγραφε ο Μαρξ, καθώς ταυτόχρονα εκφράζει και αποκρύπτει το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση. Η *Κοινωνία του Θεάματος* προχωράει στη λογική ανάπτυξη των κατηγοριών, από το θέαμα ως ολοκληρωμένο διαχωρισμό –δηλαδή ως οργανωμένη ενότητα και δομημένη ολότητα των διαχωρισμένων σφαιρών της κοινωνίας– και προχωράει στις επιμέρους διαχωρισμένες σφαίρες, τις οποίες αυτό ενοποιεί και αποτελούν τις επιμέρους **εκδοχές** του: το εμπόρευμα· την πολιτική, τις διαιρέσεις εντός της και την ουσιαστική ενότητά τους· το προλεταριάτο ως αναπαράσταση· τον θεαματικό ψευδοκυκλικό χρόνο· τη χωροταξία και την πολεοδομία· την κουλτούρα· και την ιδεολογία. Το κεφάλαιο έχει κατακερματίσει τη ζωή σε διαχωρισμένες σφαίρες που βρίσκονται όλες ενοποιημένες υπό την κυριαρχία του. Το θέαμα είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται –και συνεπώς υπάρχει– τόσο αυτός ο ολοκληρωμένος διαχωρισμός όσο και η κάθε διαχωρισμένη σφαίρα. Επιπλέον, ο Ντεμπόρ χρησιμοποιεί τον όρο θέαμα για να εκφράσει το γεγονός ότι ο άνθρωπος δεν είναι σε καμία σφαίρα της ζωής ο πραγματικός φορέας της δραστηριότητάς του, δεν την ελέγχει πραγματικά αλλά την ενατενίζει, μετατρέπεται σε θεατή της. Η δραστηριότητά του χάνει τον πρακτικό της χαρακτήρα και μετατρέπεται σε ενατενιστική στάση. Συνεπώς, δεν πρέπει να αντιλαμβανόμαστε το θέαμα με τη στενή έννοια της τηλεόρασης, του κινηματογράφου ή της διαφήμισης, παρότι αυτές είναι ορισμένες από τις εκφράσεις του.

Για να το πούμε με πιο απλά λόγια, η έννοια του κεφαλαίου περιγράφει μια κοινωνική σχέση στην οποία το δημιούργημα, το προϊόν κυριαρχεί επί του δημιουργού. Οι ίδιοι οι μεμονωμένοι καπιταλιστές θεωρούν ότι αποτελούν τα

υποκείμενα της οικονομίας, στην πραγματικότητά όμως, όπως αποδεικνύουν οι κρίσεις και τα οιονεί φυσικά οικονομικά σκαμπανεβάσματα, αποτελούν κι αυτοί αντικείμενα της συνολικής κίνησης της οικονομίας και προσωπεία του κεφαλαίου, μιας απρόσωπης οικονομικής δύναμης που τους υπερβαίνει. Όταν το κεφάλαιο κυριαρχεί σε όλες τις σφαίρες της ζωής, αυτή η αυτονόμηση του δημιουργήματος επί του δημιουργού εκφράζεται με αναπαραστάσεις, με ένα σύνολο από εικόνες που διαφοροποιούνται από σφαίρα σε σφαίρα. Για να αναφέρουμε ορισμένα μόνο παραδείγματα, στη σφαίρα της πολιτικής με τους ισχυρούς άνδρες και τις σιδηρές κυρίες ή με την πατριωτική μυθολογία, στη σφαίρα της τέχνης με τους σταρ των υψηλών και των λαϊκών τεχνών, στη σφαίρα της χωροταξίας με τις καρτ ποστάλ των τουριστικών προορισμών, στη σφαίρα του χρόνου με τις ψευδοκυκλικά επαναλαμβανόμενες γιορτές του εμπορεύματος. Το θέαμα δεν είναι τόσο αυτές οι εικόνες, αλλά η κοινωνική σχέση που διαμεσολαβείται από αυτές: η κυριαρχία του κεφαλαίου επί των δημιουργών του, η μετατροπή των ανθρώπων σε θεατές της ίδιας της δραστηριότητάς τους, σε κάθε επιμέρους σφαίρα και συνολικά. Επιπλέον, το θέαμα ως απώλεια του ελέγχου των ανθρώπων πάνω στη ζωή τους είναι το κοινό στοιχείο που ενοποιεί όλες αυτές τις διαχωρισμένες σφαίρες, όπως ακριβώς συνενώνει και τους διαχωρισμένους ανθρώπους που έχουν μετατραπεί σε απομονωμένα άτομα και οικογένειες. Το ίδιο το κράτος είναι μια από τις εκδοχές του θεάματος.

Υπ' αυτή την έννοια, ο Ντεμπόρ επιχειρεί μέσω της έννοιας του θεάματος να ανακατασκευάσει θεωρητικά την κοινωνική πραγματικότητα ως ένα οργανικό όλον που συγκροτείται μέσα και μέσω της αυτονόμησης των μορφών εμφάνισης του κεφαλαίου (οικονομικές, πολιτικές, ιδεολογικές μορφές). Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, η επαναστατική ταξική πάλη δεν μπορεί να στοχεύει πια μόνο στην απελευθέρωση από την ανέχεια αλλά και στη χειραφέτηση απ' όλες τις πλευρές της θεαματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής – στη χειραφέτηση από τη δυσαρέσκεια που υποβόσκει εντός των κυρίαρχων εικόνων ικανοποίησης και κοινωνικού νοήματος.

Στη σημερινή εκδήλωση που πραγματοποιείται μετά την ανακατάληψη της Rosa Nera και στα δέκατα έβδομα γενέθλιά της, θα εστιάσουμε στη σφαίρα της χωροταξίας και της πολεοδομίας και θα μιλήσουμε για την πόλη ως χώρο της καπιταλιστικής-θεαματικής εξουσίας και ως πεδίο διεκδίκησης της ιστορικής ελευθερίας, στη βάση της θεωρητικής επεξεργασίας που κάναμε πάνω στο αντίστοιχο κεφάλαιο της *Κοινωνίας του Θεάματος*.

Η πολεοδομία ως παραγωγή του αφηρημένου, ομογενοποιημένου και παγωμένου καπιταλιστικού χώρου

Το κεφάλαιο με τίτλο «Η Χωροταξία» ξεκινάει με το περίφημο απόσπασμα από τον *Ηγεμόνα*, όπου ο Μακιαβέλι επισημαίνει ότι ο άρχοντας μιας πολιτείας πρέπει να

εξαλείφει την ιστορική μνήμη της ελευθερίας και της εξέγερσης από τους κατοίκους της και ότι ο μόνος τρόπος για να το κάνει αυτό είναι να οργανώσει τη διαίρεση και τον διασκορπισμό τους. Αυτήν ακριβώς τη λειτουργία επιτελεί η καπιταλιστική-θεαματική πολεοδομία που οικοδομεί την ενότητα της πόλης πάνω στον κατακερματισμό των κατοίκων της.

Για τον Ντεμπόρ η πολεοδομία δεν είναι απλώς ένας κλάδος της αστικής επιστημονικής γνώσης. Πολύ περισσότερο είναι η πρακτική της διαμόρφωσης από το κεφάλαιο του ίδιου του χώρου της ανθρώπινης ύπαρξης και δραστηριότητας. Ο καπιταλισμός δεν απαλλοτριώνει ούτε διαμορφώνει απλώς την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οικειοποιείται και διαμορφώνει το ίδιο το έδαφός της. Έτσι παράγεται ο καπιταλιστικός χώρος. Ο καπιταλιστικός χώρος είναι ένας ομογενοποιημένος, ενοποιημένος και, συνεπώς, αφηρημένος χώρος. Όπως στην καπιταλιστική εμπορευματική ανταλλαγή η πραγματική αφαίρεση της αξίας καθιστά τα εμπορεύματα ανταλλάξιμα και ισοδύναμα μέσω του χρήματος, κάνοντας αφαίρεση από τη χρησιμότητα και τον συγκεκριμένο χαρακτήρα τους και ισοπεδώνοντάς τα, έτσι και ο χώρος χάνει την ίδια τη συγκεκριμένη πραγματικότητά του, την ιδιαιτερότητά του. Ταυτόχρονα, ο αφηρημένος χώρος αποτελεί τη βάση της οργάνωσης της αφηρημένης εργασίας και της ανταλλαγής. Το αποτέλεσμα της διαδικασίας αφαίρεσης γίνεται με τη σειρά του προϋπόθεσή της.

Ένα καλό παράδειγμα για να γίνει σαφέστερη αυτή η διαδικασία δίνεται από τον τουρισμό ως ιδιαίτερη περίπτωση της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Η κυκλοφορία των εμπορευμάτων δεν μπορεί παρά να περιλαμβάνει και την κυκλοφορία ενός ιδιαίτερου εμπορεύματος που υπάρχει στην καπιταλιστική κοινωνία: της εργασιακής δύναμης. Η ανθρώπινη κυκλοφορία ιδωμένη από τη σκοπιά της παραγωγής εμπορευμάτων είναι η μεταφορά του εμπορεύματος-εργασιακή δύναμη προς τους χώρους παραγωγής. Από τη σκοπιά της ατομικής κατανάλωσης, αυτή η ίδια κυκλοφορία εκφράζεται μεταξύ άλλων καταναλωτικών δραστηριοτήτων και ως τουρισμός. Ο τουρισμός λοιπόν είναι η κίνηση των ατόμων από τόπο σε τόπο ως κάτι που μπορεί να καταναλωθεί και φέρει τους προσδιορισμούς της μαζικής κατανάλωσης των εμπορευμάτων. Συνεπώς, όπως τα εμπορεύματα παράγονται και καταναλώνονται στη σειρά, με ομοιόμορφο τρόπο – με κοινό τους τόπο το γεγονός πως είναι φορείς της αξίας– έτσι και η μαζική επίσκεψη των ανθρώπων σε άλλους τόπους ως δραστηριότητα, με την ιδιότητα του τουρίστα όμως, ανάγεται πλέον σε μια κοινοτοπία.

Ακόμα και η ίδια η διαφορετικότητα των χώρων και των τοπίων υπάγεται σε αυτή την ομογενοποίηση: καταργείται και γίνεται εξίσου στιγμή της κοινοτοπίας. Ο τρόπος, τα μέσα διεξαγωγής και ο χρόνος που προϋπολογίζεται για αυτή τη μορφή δραστηριότητας ομογενοποιούν τόπους που φαινομενικά διαθέτουν τα δικά τους, ιδιαίτερα και φυσικά χαρακτηριστικά. Προφανώς, εδώ δίδεται βαρύτητα στο πώς μια κατάσταση γίνεται υποκειμενικά αντιληπτή όταν βιώνεται από τα υποκείμενα, καθώς και στην κοινωνική παραγωγή αυτής της κατανόησης. Αλλιώς, κάθε

ξεχωριστός χώρος, τοπίο, μέρος θα διατηρούσε μια μοναδικότητα εάν αντιμετωπιζόταν ανεξάρτητα από μια νοηματοδότηση που παράγεται κοινωνικά.

Πέραν όμως της ομογενοποίησης της νοηματοδότησης, αυτή η υπαγωγή στη λογική της οικονομίας μετασχηματίζει και ομογενοποιεί και τη συγκεκριμένη πραγματικότητα των διαφορετικών χώρων και τις μοναδικές ιδιότητές τους. Μπορούμε να φέρουμε κατά νου τις διαφημίσεις των τουριστικών γραφείων, με τα πανομοιότυπα «τουριστικά πακέτα» και την απaráλλακτη, ανιαρή, ρηχή συσκευασία με την οποία προωθούνται στην αγορά. Εξωτικοί παράδεισοι, κρυστάλλινα νερά, μητροπόλεις που σφύζουν από ζωή, απείρου κάλλους γραφικοί προορισμοί και συναφείς αερολογίες της θεαματικής γλώσσας της διαφήμισης. Αυτός ο διαφημιστικός ευτελισμός έχει αντίστοιχα παραγάγει και ένα κύκλωμα πανομοιότυπων κατοικιών, γραφείων, αυτοκινητοδρόμων, θερέτρων, ξενοδοχείων, παραλιών και αεροδρομίων.

Η καπιταλιστική πολεοδομία είναι εν γένει το ορατό πάγωμα της ζωής, η αποστέωσή της, η αφαίρεση της δυνατότητας των ανθρώπων να καθορίζουν ελεύθερα τη ζωή τους και να μεταβάλλουν τον εαυτό τους και το περιβάλλον τους. Ικανοποιεί την ανάγκη του καπιταλισμού για τη συνέχιση της κυριαρχίας του μέσα από το πάγωμα της ιστορικής δημιουργίας. Το «ανήσυχο γίνεσθαι μέσα στον χρόνο» κυριαρχείται από την «ειρηνική συνύπαρξη μέσα στον χώρο». Με άλλα λόγια, η πολεοδομία οργανώνει την υπαγωγή της ζωντανής εργασίας, και ευρύτερα της ζωής, στο κεφάλαιο, δηλαδή στη νεκρή-παρελθοντική εργασία. Οργανώνει την υποταγή του παρόντος στο παρελθόν.

Υπάρχει ένας διαρκής ανταγωνισμός ανάμεσα στον σχεδιασμένο και αφηρημένο χώρο και τους ζωντανούς χώρους των κοινωνικών και ταξικών αρνήσεων. Σε αντιπαράθεση με τον αφηρημένο και παγωμένο χώρο των ειδικών (αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, κυβερνητικών στελεχών), ο ζωντανός χώρος των αρνήσεων είναι ένας χώρος των **υποκειμένων** και όχι ένας χώρος του υπολογισμού του κέρδους και του εμπορεύματος.

Πολεοδομία και ταξική εξουσία

Η πολεοδομία όμως δεν είναι απλώς η παραγωγή του ειδικά καπιταλιστικού αφηρημένου χώρου. Βασική της λειτουργία είναι ο έλεγχος του πληθυσμού και η περιφρούρηση της ταξικής εξουσίας. Όπως επισημαίνει ο Ντεμπόρ, η ανάπτυξη των πόλεων στον καπιταλισμό και η συγκέντρωση μεγάλων προλεταριακών πληθυσμών σε αυτές εγκυμονούσαν μεγάλους κινδύνους για την καπιταλιστική εξουσία. Η πολεοδομία παίζει προφανώς κεντρικό ρόλο στην αποτροπή αυτού του κινδύνου. Αρχικά αυξάνονται τα μέτρα τήρησης της τάξης. Λ.χ. δημιουργείται η αστυνομία, τα σοκάκια χαρτογραφούνται, ονοματίζονται και λαμβάνουν αρίθμηση. Ωστόσο, σύμφωνα με τη θεώρησή του Ντεμπόρ, η σύγχρονη πολεοδομία έχει περισσότερο ως στόχο την οργάνωση της απομόνωσης παρά την επιτήρηση και την καταστολή.

Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, η προσπάθεια της εξουσίας κορυφώνεται με την «κατάργηση του δρόμου».

Ο Ντεμπόρ αναφέρεται εδώ στην «αστεακή εξάπλωση», δηλαδή την επέκταση των πόλεων με τη δημιουργία νέων προαστίων απομακρυσμένων από το κέντρο (suburbia) όπου οι κάτοικοι μπορούν να μετακινούνται μόνο με το αυτοκίνητο για να πάνε στη δουλειά, την αγορά ή στους χώρους αναψυχής. Συγκεκριμένα, παραπέμπει στο δυστυχώς αμετάφραστο μνημειώδες έργο του Λιούις Μάμφορντ, *Η πόλη στην ιστορία*, ο οποίος είχε ήδη από το 1961 εντοπίσει και ασκήσει βαθιά κριτική στην εν λόγω οργάνωση της απομόνωσης. Ο Μάμφορντ αναφέρεται από τη μια μεριά στην κατάργηση του δρόμου ως σημείου συνάντησης και άμεσης επικοινωνίας των κατοίκων της πόλης, που γνωρίζονταν μεταξύ τους, φέρνοντας ως παράδειγμα τη σχέση των κατοίκων με τους εργαζόμενους στα καταστήματα της γειτονιάς τους. Αντίθετα, σε πόλεις όπως το Λος Άντζελες οι άνθρωποι επισκέπτονται κάθε εβδομάδα μια απρόσωπη υπεραγορά όπου δεν γνωρίζουν κανέναν και μόνο αν τύχει μπορεί να συναντήσουν κάποιον γνωστό. Από την άλλη μεριά, ο Μάμφορντ επισημαίνει ότι αυτή την έλλειψη επαφής την υποκαθιστούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας όπου η γνώση μεταβιβάζεται μόνο μέσω περιφρουρούμενων καναλιών. Φαίνεται ότι το τελευταίο σημείο σχετικά με τα περιφρουρούμενα και μονόδρομα ΜΜΕ έχει σήμερα καταστεί παρωχημένο δεδομένου ότι ζούμε στην εποχή του διαδικτύου, ωστόσο ο Μάμφορντ περιλαμβάνει και το τηλέφωνο στα «φρουρούμενα κανάλια επικοινωνίας». Επιπρόσθετα, αποδεικνύεται προφητικός όταν αναφέρεται σε αυτοκίνητα τα οποία θα κινούνται με αυτόματο τρόπο [ή θα είναι τηλεκατευθυνόμενα!]. Όπως χαρακτηριστικά γράφει, οι πρώην οδηγοί θα παρακολουθούν μέσα στα αυτοκίνητα τηλεόραση έχοντας απολέσει ακόμα και την ελευθερία του να κρατούν το τιμόνι του αυτοκινήτου τους.

Ωστόσο, η καπιταλιστική κοινωνία δεν μπορεί να βασίζεται απλώς στην απομόνωση καθώς τόσο η παραγωγή όσο και η κατανάλωση απαιτούν την ανάπτυξη νέων αλλοτριωμένων μορφών συλλογικότητας, που θα ενσωματώνουν τα άτομα στο σύστημα ως άτομα από κοινού απομονωμένα. Αυτόν τον ρόλο επιτελούν οι κρατικοί και ιδιωτικοί οργανισμοί διασκέδασης, κατανάλωσης πολιτισμού, κουλτούρας και events. Το ίδιο ισχύει σε μεγάλο βαθμό με τις εικονικές κοινότητες που δημιουργούνται στα social media. Φυσικά, ακόμα και εντός τέτοιων αλλοτριωμένων μορφών συλλογικής ζωής μπορεί να προκύψουν στιγμές εκτροπής-οικειοποίησης, όπως δείχνει η κινηματική χρήση των social media ή η χρήση των δημοτικών χώρων κατά τη διάρκεια εξεγερτικών γεγονότων. Σε αυτή την περίπτωση όμως μετασχηματίζεται πλήρως ο τρόπος χρήσης τους.

Πολεοδομία και στέγαση

Στο βιβλίο ο Ντεμπόρ θίγει και μια άλλη διάσταση της πολεοδομίας, τη λεγόμενη ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής για τους φτωχούς. Η ανάπτυξη της εν λόγω αρχιτεκτονικής γίνεται κατά την περίοδο που αναδύεται η κρατική πολιτική στέγασης ως πλευρά της ανάπτυξης του κοινωνικού κράτους. Η ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους αποτελεί απόρροια της απόπειρας μεσολάβησης των συγκρούσεων και των αντιφάσεων των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ώστε να εξασφαλιστεί η διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου.

Ειδικά σε ό,τι αφορά τη στέγαση θα εξετάσουμε το παράδειγμα της Βρετανίας. Στο παράδειγμα λοιπόν της Βρετανίας, μέχρι και τις αρχές του 20ου αιώνα η μεγάλη πλειοψηφία του προλεταριάτου κατοικούσε σε σπίτια που ανήκαν σε ιδιώτες, συνήθως μικροϊδιοκτήτες καπιταλιστές. Ένα μεγάλο ποσοστό του εισοδήματος μιας προλεταριακής οικογένειας πήγαινε στο νοίκι με αποτέλεσμα οι αυξήσεις των ενοικίων να απειλούν άμεσα τους όρους ζωής της. Όταν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι ιδιοκτήτες στέγης επιχείρησαν να εκμεταλλευτούν τις συνθήκες έλλειψης στέγης που είχαν δημιουργηθεί σε ορισμένες βιομηχανικές πόλεις λόγω της μεγάλης ζήτησης εργασίας από τις πολεμικές βιομηχανίες, το οργανωμένο εργατικό κίνημα απάντησε διεκδικώντας διατίμηση ενοικίων από το κράτος μέσω της απειλής της γενικής απεργίας. Η κυβέρνηση υποχώρησε υπό τον φόβο επέκτασης του κινήματος εναντίον συνολικά του κεφαλαίου και η διατίμηση ενοικίων που εφαρμόστηκε ως έκτακτο μέτρο συνέχισε να υπάρχει για πολλά χρόνια αργότερα, μέχρι τη δεκαετία του '70. Εκτός από τον φόβο επέκτασης της ταξικής πάλης, ο έλεγχος των ενοικίων εξυπηρετούσε επίσης τη μείωση του κόστους αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης για το βιομηχανικό κεφάλαιο, αν και σύμφωνα με την Κοινοβουλευτική Επιτροπή που εξέταζε το ζήτημα οι συνθήκες στέγασης ήταν από τους βασικούς παράγοντες αναταραχής και επομένως ο στόχος της πολιτικής της διατίμησης δεν ήταν κατά βάση οικονομικός.

Μετά τον πόλεμο ξεκίνησε ένα μεγάλο πρόγραμμα ανοικοδόμησης κατοικιών από το βρετανικό κράτος που στόχευε στην οικοδόμηση 500.000 κατοικιών εντός τριών ετών. Δόθηκε επιδότηση για την οικοδόμηση κατοικιών όχι μόνο από τους δήμους και τις κοινότητες αλλά και από ιδιώτες προκειμένου να αυξηθεί η προσφορά στέγης ώστε οι τιμές των ενοικίων να παραμένουν εντός συγκεκριμένων επιπέδων. Οι κατοικίες που χτίστηκαν εκείνη την περίοδο είχαν ονομαστεί «Homes fit for heroes» (Σπίτια για ήρωες). Είναι σαφές λοιπόν ότι η κρατική πολιτική στέγασης, τουλάχιστον στη Μ. Βρετανία, είχε ως άμεσο στόχο την αντιμετώπιση της επαναστατικής απειλής. Άλλωστε, εκτός από την οικοδόμηση των νέων κατοικιών για τους «ήρωες» της εργατικής τάξης, η κρατική πολιτική στέγασης ήταν ταυτόχρονα πολιτική εκκαθάρισης των παραγκουπόλεων (slum clearance) και κατεδάφισης των αυθαίρετων κτισμάτων όπου ζούσαν οι προλετάριοι, καθώς οι

παραγκουπόλεις ήταν και είναι περιοχές υψηλού κινδύνου για εξεγέρσεις ενάντια στο κεφάλαιο και το κράτος.

Έτσι λοιπόν αναλαμβάνεται ένα μαζικό εγχείρημα οικοδόμησης κατοικιών για τους προλετάρους. Η αρχιτεκτονική τους είναι προφανώς λειτουργιστική, δηλαδή στοχεύει ειδικά στην κάλυψη των απαραίτητων λειτουργιών της αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης (ύπνος, διατροφή, καθαριότητα, υγιεινή, αναψυχή) και η παραγωγή τους μαζική. Εξ ου και η μιζέρια της μορφής τους.

Η κρατική πολιτική στέγασης έχει ως σκοπό τη μείωση του κόστους αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης αλλά κυριότερα έχει ως σκοπό τον έλεγχο των προλετάρων. Επιδιώκει τη δημιουργία μιας πόλης και μιας κοινωνίας που θα λειτουργεί σαν εργοστάσιο, στο πλαίσιο του μοντέλου μαζικής παραγωγής-μαζικής κατανάλωσης. Γι' αυτόν τον λόγο το έδαφος διαμορφώνεται αφηρημένα –δηλαδή βάσει του νόμου της αξίας– σε έδαφος αφαίρεσης της προλεταριακής εμπειρίας ώστε να παραχθεί η νέα υποκειμενικότητα, ο νέος τύπος κοινωνικής ύπαρξης του προλετάρου ως απομονωμένου ιδιώτη, ο οποίος μάλιστα φαντάζεται ότι ανήκει και στη λεγόμενη «μεσαία τάξη».

Εδώ μπορεί να ασκηθεί κριτική στον Ντεμπόρ για το γεγονός ότι βλέπει την ανάπτυξη αυτής της νέας αρχιτεκτονικής ως αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης, με ολίγον ντετερμινιστικούς όρους. Όπως φάνηκε από την περίπτωση της Βρετανίας, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Αντιθέτως, είναι αποτέλεσμα της ταξικής πάλης και των κοινωνικών αγώνων και απόπειρα μεσολάβησης/ελέγχου τους. Στην Ελλάδα λ.χ. ακολουθήθηκε άλλη κρατική πολιτική στέγασης με τη νομιμοποίηση των αυθαιρέτων και την αντιπαροχή, που ενίσχυσαν την ιδιοκατοίκηση.

Η πόλη ως πεδίο διεκδίκησης της ιστορικής ελευθερίας

Ο Ντεμπόρ συμμαρξίζει τη θέση του Μαρξ όπως αυτή αποτυπώνεται στο μεσαιωνικό ρητό: «Ο αέρας της πόλης χειραφετεί». Το ρητό αυτό ήταν και εθιμικός νόμος σύμφωνα με τον οποίο ένας δουλοπάροικος απελευθερωνόταν μετά από έναν χρόνο και μία μέρα διαμονής του στην πόλη αν ο αφέντης του δεν τον έπιανε μέχρι τότε. Καταργήθηκε τυπικά το 1231 από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία για τις πόλεις που βρίσκονταν υπό τη δικαιοδοσία της! Όπως δηλώνει αυτό το ρητό, κατά τη διάρκεια ολόκληρου του Μεσαίωνα η φυγή των δουλοπάροικων προς τις πόλεις σε αναζήτηση ελευθερίας συνεχίστηκε χωρίς διακοπή. Και ήταν μέσα στις πόλεις που αναπτύχθηκε τόσο το αστικό όσο και το προλεταριακό επαναστατικό κίνημα. Βέβαια, όπως σημειώνουν οι Μαρξ και Ένγκελς στη Γερμανική Ιδεολογία: *«Μέσα στη φαντασία τους, τα άτομα μοιάζουν πιο ελεύθερα κάτω από την κυριαρχία της αστικής τάξης από ό,τι προηγούμενα, διότι οι όροι της ζωής τους μοιάζουν τυχαίοι. Στην πραγματικότητα βέβαια, είναι λιγότερο ελεύθερα, διότι είναι περισσότερο υποταγμένα στη βία των πραγμάτων»*. Η βία των πραγμάτων δεν είναι

μόνο ο έμμεσος οικονομικός εξαναγκασμός αλλά και η άμεση κρατική βία την οποία έχουμε να αντιμετωπίσουμε.

Υπάρχει λοιπόν μια ριζική διαφορά μεταξύ των όρων της απελευθέρωσης των δουλοπαροίκων και των όρων της απελευθέρωσης των προλετάριων, για την οποία οι Μαρξ και Ένγκελς συνεχίζουν ως εξής: «*Η διαφορά από την κλειστή τάξη [της φεουδαρχίας] φαίνεται ιδιαίτερα στην αντίθεση ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο. Όταν η κλειστή τάξη των αστών των πόλεων, οι συντεχνίες κ.λπ. ήρθαν σε αντίθεση με τους ευγενείς γαιοκτήμονες, οι όροι ύπαρξής τους –κινητή ιδιοκτησία και χειροτεχνική εργασία, που είχαν ήδη υπάρξει σε λανθάνουσα κατάσταση πριν από τον αποχωρισμό τους από τα φεουδαρχικά δεσμά– παρουσιάστηκαν σαν κάτι το θετικό που διεκδικούνταν εναντίον της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας. [...] Ασφαλώς οι φυγάδες δουλοπάροικοι θεωρούσαν την προηγούμενη δουλεία τους σαν κάτι τυχαίο ως προς την [ατομική] προσωπικότητά τους. Γι' αυτό [...] δεν απελευθερώθηκαν ως τάξη αλλά μεμονωμένα ο καθένας. Δεν υψώθηκαν πάνω από το σύστημα των κλειστών τάξεων, αλλά σχημάτισαν απλώς μια καινούρια κλειστή τάξη. [την αστική τάξη] [...] Για τους προλετάριους, από την άλλη μεριά, ο όρος της ύπαρξής τους, η εργασία, και μαζί μ' αυτήν όλοι οι όροι ύπαρξης της σύγχρονης κοινωνίας, έχουν γίνει γι' αυτούς [ως τάξη] κάτι το τυχαίο, κάτι που αυτοί σαν ξεχωριστοί προλετάριοι, δεν μπορούν να το ελέγχουν, και που καμιά κοινωνική οργάνωση δεν μπορεί να τους δώσει μια τέτοια δυνατότητα ελέγχου. Η αντίθεση ανάμεσα στην προσωπικότητα του κάθε ξεχωριστού προλετάριου και στους όρους ζωής που επιβάλλονται πάνω του, δηλ. στην εργασία, γίνεται φανερή σ' αυτόν τον ίδιο, γιατί έχει θυσιαστεί από τα νεανικά του χρόνια. [...] Έτσι, ενώ οι φυγάδες δουλοπάροικοι ήθελαν απλώς να είναι ελεύθεροι για να αναπτύξουν και να διεκδικήσουν εκείνους τους όρους ύπαρξης που ήδη υπήρχαν, και γι' αυτό τελικά κατέληγαν στην ελεύθερη εργασία, οι προλετάριοι, αν πρόκειται να επιβεβαιώσουν τον εαυτό τους σαν άτομα, θα πρέπει να καταργήσουν τον ίδιο τον όρο της ως τώρα ύπαρξής τους [...] δηλαδή την εργασία. Βρίσκονται έτσι σε άμεση αντίθεση προς τη μορφή, που μ' αυτήν τα άτομα που αποτελούν την κοινωνία έχουν ως τώρα δώσει στον εαυτό τους συλλογική έκφραση, δηλαδή το κράτος. Για να επιβεβαιώσουν λοιπόν τους εαυτούς τους σαν άτομα, πρέπει να ανατρέψουν το κράτος».*

Συνεπώς, ενώ για τους απελευθερωμένους δουλοπάροικους που έγιναν αστοί η πόλη αποτελούσε πραγματικό χώρο απελευθέρωσής –ακόμα κι αν επρόκειτο για μια περιορισμένη και ατομική απελευθέρωση– για τους προλετάριους αυτό δεν ισχύει άμεσα. Η πόλη είναι σαφώς και για εμάς πεδίο διεκδίκησης της ιστορικής ελευθερίας και χώρος της ιστορίας –δηλαδή χώρος όπου οι άνθρωποι παίρνουν στα χέρια τους τη δημιουργία του κόσμου και του εαυτού τους– λόγω της συγκέντρωσης της κοινωνικής δύναμης που κάνει δυνατό αυτό το εγχείρημα: πρωταρχικά, γιατί στις πόλεις συγκεντρώνεται μεγάλος αριθμός προλετάριων. Ωστόσο, απέναντι σε αυτή τη συγκέντρωση αντιπαρατίθεται η τάση διάλυσης και αποσύνθεσης της πόλης ως πεδίου της κοινωνικής ζωής, η οποία αναπτύχθηκε στις

προηγούμενες ενότητες. Άρα, η πόλη στον καπιταλισμό μόνο δυνητικά αποτελεί πεδίο χειραφέτησης.

Η καταστροφή της πόλης ως πεδίου της κοινωνικής ζωής ανασυνθέτει την πόλη ως ψευδο-ύπαιθρο, από την άποψη ότι οργανώνει την απομόνωση και τον διαχωρισμό. Μάλιστα, πρόκειται για χειρότερη κατάσταση από την παλιά ύπαιθρο όπου υπήρχε τουλάχιστον η αυτοφύης αγροτική κοινότητα. Ο διαχωρισμός στις σύγχρονες πόλεις ξεκινάει από το άτομο και την πυρηνική οικογένεια και φτάνει μέχρι τις ομάδες ταυτότητας, τις επαγγελματικές ομάδες... και ο κατάλογος συνεχίζεται χωρίς σταματημό. Το γεγονός ότι η απάθεια του σύγχρονου προλεταριάτου πρέπει να κατασκευάζεται και να συντηρείται όμως μέσω της πολεοδομίας, της γραφειοκρατίας και, γενικότερα, του θεάματος αναδεικνύει ότι ο εν λόγω διαχωρισμός είναι στην πραγματικότητα ιδιαίτερα ασταθής και μπορεί ανά πάσα στιγμή να ανατραπεί μέσα στην προλεταριακή εξέγερση.

Για τον Ντεμπόρ δεν είναι μόνο η καπιταλιστική πόλη αλλά ο καπιταλιστικός χώρος εν γένει *ποσοτική, νεκρή και ακινητοποιημένη ύπαρξη* – ως προς αυτό ακολουθεί τον Χέγκελ. Αντιθέτως, ο χρόνος είναι η *ποιοτική εμμενής κίνηση*. Γι' αυτόν τον λόγο μιλάει για υποταγή του χώρου στον βιωμένο χρόνο μέσα στην προλεταριακή επανάσταση. Η επανάσταση είναι συνεπώς *κριτική της ανθρώπινης γεωγραφίας* διαμέσου της οποίας τα άτομα και οι κοινότητες πρέπει να κατασκευάσουν τον χώρο και τα γεγονότα που αντιστοιχούν στην οικειοποίηση, όχι πια της εργασίας τους μόνο, αλλά της συνολικής τους ιστορίας. Έτσι δημιουργείται ένας *χώρος του παιχνιδιού* διαρκώς μεταβαλλόμενος χωρίς να αναπαράγεται η προσκόλληση στη γη. Αντιθέτως, η ζωή συλλαμβάνεται και βιώνεται ως ταξίδι που εμπεριέχει όλο το νόημά του μέσα στον ίδιο του τον εαυτό.

Η επαναστατική πολεοδομία είναι για τον Ντεμπόρ πάνω απ' όλα η έμπρακτη κριτική της πολεοδομίας από τους ταξικούς και κοινωνικούς αγώνες ενάντια σε κεφάλαιο και κράτος, *ώστε να αναπλαστεί εξ ολοκλήρου το έδαφος και να μετασχηματιστεί η ολότητα των υφιστάμενων συνθηκών*. Η υπέρβαση της αλλοτρίωσης δεν μπορεί να είναι τίποτα λιγότερο από αυτό. Στο κείμενο για την Παρισινή Κομμούνια που είχε δημοσιευτεί στο 7^ο τεύχος της *Καταστασιακής Διεθνούς*, η Κομμούνια παρουσιάζεται ως το μοναδικό ιστορικό παράδειγμα **πραγμάτωσης μιας επαναστατικής πολεοδομίας**: *«γκρέμισε επί τόπου τα απολιθωμένα σύμβολα της κυρίαρχης οργάνωσης της ζωής, αντιμετώπισε τον κοινωνικό χώρο με πολιτικούς όρους και δεν πίστεψε πως ένα μνημείο μπορεί να 'ναι αθώο»*. Εδώ, οι καταστασιακοί αναφέρονται στην καταστροφή της Στήλης της Βαντόμ από τους Κομμουνάρους και τη μετονομασία της Πλατείας Βαντόμ σε Πλατεία της Διεθνούς. Στην πόλη των Χανίων το βασικό παράδειγμα έμπρακτης κριτικής της πολεοδομίας είναι η κατάληψη Rosa Nera που γιορτάζει τώρα τα δέκατα έβδομα γενέθλιά της, η οποία επεκτάθηκε πλέον σε κατάληψη περισσότερων κτιρίων στον Λόφο Καστέλι.

Αντίθεση, 10/7/2021